

**Yakup, Abdurishid (2010), *Prajñāpāramitā
Literature in Old Uyghur. (Berliner Turfantexte
XXVIII.) Turnhout: Brepols, 2010, 319s. + 23 levha,
ISBN: 978-2-503-52888-5***

Hüseyin Yıldız*

1971 yılından itibaren çıkmaya başlayan *Berliner Turfantexte (BTT)* serisi Uyguristik araştırmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Serinin Eski Uygur metinleriyle ilgili ciltleri, Eski Uygurca incelemelerinde temel kaynak niteliğindedir. Seriden çıkan doğrudan Eski Uygurcayla ilgili olan çalışmaların kısa künyeleri şöyledir:

- BTT-I (1971) *Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gathas des Meister Fu"* [Georg Hazai – Peter Zieme]
BTT-II (1971) *Eine uigurische Totenmesse* [Klaus Röhrborn]
BTT-III (1974) *Das uigurische Insadi-Sutra* [Semih Tezcan]
BTT-V (1975) *Manichäisch-türkische Texte* [Peter Zieme]
BTT-VII (1976) *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung* [Georg Kara – Peter Zieme]
BTT-VIII (1977) *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Pandita und der Manjusrinamasamgiti* [Georg Kara – Peter Zieme]
BTT-IX (1980) *Maitrisimit nom bitig* [Şinasi Tekin]
BTT-XIII (1996) *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uigeren* [Peter Zieme]
BTT-XVIII (1996) *Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch* [Peter Zieme]
BTT-XX (2000) *Vimalakirtinirdesasutra. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto* [Peter Zieme]
BTT-XXI (2001) *Die drei Körper des Buddha (trikaya)* [Jens Wilkens]
BTT-XXIII (2005) *Magische Texte des uigurischen Buddhismus* [Peter Zieme]

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Asistanı, hyildiz@gazi.edu.tr

- BTT-XXV (2007) *Das Buch von der Sündentilgung. SET* [Jens Wilkens]
 BTT-XXVI (2008) *Die uigurischen buddhistischen Kolophone* [Yukiyo Kasai]
 BTT-XXVIII (2010) *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur* [Abdurishid Yakup]
 BTT-XXIX (2011) *Der alttürkische Kommentar zum Vimalakirtinirdesa-Sutra* [Yukiyo Kasai]

İlk kitabından bugüne kadar geçen 41 yıl içinde Georg Hazai, Klaus Röhrborn, Semih Tezcan, György Kara, Peter Zieme, Şinasi Tekin, Jens Wilkens, Yukiyo Kasai gibi uyguristlerin çalışmalarını neşreden Berliner Turfantexte serisi, 2010 yılında serinin XXVIII. kitabını çıkarmıştır: *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur*.

2000 yılında Kyoto Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan Abdurishid Yakup'un imzasını taşıyan esere geçmeden önce yazarın diğer çalışmalarına da değinmekte fayda vardır. Türkolojinin özellikle Eski Türkçe sahasında araştırmalar yapan Yakup'un Yeni Uygurca, Salarca ve Turfan ağzı hakkında da birer kitap çalışması bulunmaktadır :

- 1996 [Cheng Shiliang ile birlikte] *Xiandai Weiwueryu Yufa* [Modern Uygurcanın Grameri]
 1997 [Cheng Shiliang ile birlikte] *Tujue Bijiao Yuyanxue* [Türk Dilleri İçin Karşılaştırmalı Bir Çalışma]
 1999 [Geng Shimin ile birlikte] *E'erhun Yenisei Beiming Yuyan de Yanjiu* [Orhun-Yenisey Yazıtlarının Dili Üzerine Bir Çalışma]
 2002 *An Ili Salar Vocabulary: Introduction and a provisional Salar-English Lexicon.*
 2005 *The Turfan dialect of Uyghur*
 2006 *Dişastvustik: Eine altuigurische Bearbeitung einer Legende aus dem Catuspariṣat-sūtra*
 2007 *Altürkische Handschriften. Teil 11: Die Uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 1: Tantrische Texte*
 2008 *Altürkische Handschriften Teil 12: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 2: Apokryphen, Mahāyāna-Sūtren, Erzählungen, Magische Texte, Kommentare und Kolophone.*
 2009 *Altürkische Handschriften Teil 15: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 3: Stabreimdichtungen, Kalendarisches, Bilder, unbestimmte Fragmente und Nachträge.*

BTT serisinin XXVIII. kitabı olan eser *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur* başlığını taşımaktadır. Budizm inancında önemli yer tutan altı faziletten (*Skr. pāramitā*) biri de, Türkiye Türkçesine ‘hikmet fazileti’ şeklinde çevrilebilecek olan ve Eski Uygurcada *bilge bilig paramit* olarak geçen *prajñāpāramitā* olup eserin başlığında geçmektedir.

Konuyla ilgili olarak *Fragmente der uigurischen Version des “Jin’gangjing mit den Gathas des Meister Fu”* başlığıyla Georg Hazai ve Peter Zieme’nin birlikte hazırladığı çalışma 1971’de yayınlanarak BTT serisinin ilk kitabı olmuştur. Bu metinlerin gözden geçirilmesi ve yeni metinlerin eklenmesiyle konuyu yeniden işleyen Abdurishid Yakup; çalışmasının ön sözünde metinlere ulaşmada yardımcı bulunanlara teşekkür etmiş ve eserini giriş, metinler, sözlük, kısaltmalar, kaynakça ve tipkibasım şeklinde altı bölümden oluşturmuştur.

Dinî içerikli metinlerden oluştuğu anlaşılan eserin giriş [*introduction*] bölümünde öncelikle *prajñāpāramitā* terimi ve metinleri hakkında bilgi verilir (s.7-17). Tibet kaynaklarına göre, *prajñāpāramitā* edebiyatının üç grupta ele alındığından bahsedilir: (1) temel çalışmalar, (2) yardımcı çalışmalar, (3) yorum ve açıklamalar. Birinci alt grup, *prajñāpāramitā* edebiyatının birinci ve ikinci aşamalarını oluşturan altı metinden, ikinci alt grupsa 11 metinden oluşmaktadır (s. 7):

I. Alt Grup Metinler

- (i) Śatasāhasrikā-prajñāpāramitā Sūtra
- (ii) Pañcaviṃśatisāhasrikā-prajñāpāramitā Sūtra
- (iii) Aṣṭādasāhasrikā-prajñāpāramitā Sūtra
- (iv) Daśasāhasrikā-prajñāpāramitā Sūtra
- (v) Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā Sūtra
- (vi) Saṃjaya

II. Alt Grup Metinler

- (i) Vajracchedikā-prajñāpāramitā Sūtra
- (ii) Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā Sūtra
- (iii) Prajñāpāramitā-hṛdaya Sūtra
- (iv) Vajracchedikā-prajñāpāramitā Sūtra üzerine Usta (Master) Fu’nun manzum yorumu
- (v) Vajracchedikā-prajñāpāramitā Sūtra üzerine diğer çeşitli yorumların parçaları

- (vi) *Mahāprajñāpāramitā Sūtra'nın manzum versiyonu*
- (vii) *Bodhisattva-caryā olarak bilinen Prajñāpāramitā metni*
- (viii) *Xin töz ukıtdaçi nom*
- (ix) *Ātözüg köngüllüg körmäk atl(ı)g nom bitig*
- (x) *Prajñāpāramitāstotra*
- (xi) *Vajracchedikā-prajñāpāramitā Sūtra hakkında bir mucize hikayesi*

Giriş bölümünde bu metinlerin bazılarını kısaca değinilirken, *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā Sūtra'nın parçaları*, *Mahāprajñāpāramitā Sūtra'nın manzum versiyonu*, *Bodhisattva-caryā olarak bilinen Prajñāpāramitā metni*, *Xin töz ukıtdaçi nom* ve *Prajñāpāramitāstotra* metinleri hakkında ayrı başlık altında, daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Giriş bölümü teknik bilgiler ve varakların katalog bilgileriyle sona erer.

Eserin ana bölümü olan metinler [*texts: transcription, translation, commentary and transliteration*] kısmında toplam 150 metin parçası ve 1712 satırdan oluşan yedi metin ele alınır (s.21-249):

- A : *Vajracchedikā-prajñāpāramitā Sūtra* (14 parça, 102 satır + Sanskritçe ve Çince metinler)
- B : *Bir sūtra metniyle Vajracchedikā Sūtra üzerine Usta (Master) Fu'nun manzum yorumu* (57 parça, 517 satır + Çince metin)
- C : *Vajracchedikā Sūtra üzerine Usta (Master) Fu'nun manzum yorumu* (57 parça, 602 satır + Çince metin)
- D : *Vajracchedikā Sūtra üzerine başka bir yorum* (16 parça, 254 satır + Çince metin)
- E : *Vajracchedikā-prajñāpāramitā Sūtra hakkında bir mucize hikayesi* (1 parça, 14 satır + Çince metin)
- F : *Prajñāpāramitā-hṛdaya Sūtra* (1 parça, 89 satır + Çince metin)
- G : *Akil ve beden düşüncesi eğitimi* (4 parça, 134 satır + Çince metin)

Yakup, metinleri işlerken öncelikle her metin hakkında yazma parçalarının bulunduğu yer, metnin konusu, metne dair çalışmalar gibi hususlarda açıklayıcı bilgiler verilmekte; sonra metin kısmına geçmektedir.

Metin sistemi sol sayfada transkripsiyon, sağ sayfada çeviri biçimindedir. Transkripsiyonun altında, metnin diğer dillerdeki biçimi de gösterilmiştir. Her metnin transliterasyonu, metnin transkripsiyonu ve çevirisi verildikten sonra verilmekte; tıpkıbasım örnekleri ise kitabın sonunda bulunmakta ve 88 varağın tıpkıbasımları verilmektedir.

Metinlerin işlenişinde diğer yayınlara göre bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Mesela geniz n'si için, diğer pek çok çalışmada kullanılan /ŋ/ veya /ñ/ harfleri yerine, /ng/ kullanılmıştır. /k/-/k/, /g/-/g/ ayrımları yoktur, dolayısıyla çalışmada /k/, /q/ veya /g/ harfine rastlanmamaktadır. /k/ ve /g/ seslerinin kalın ya da ince ünlülerle kullanılması onların da türünü belirleyebilmektedir. Ayrıca bazı kelimelerin okunuşunda /o/ sesli biçimler tercih edilmiştir: *bo, bokagulug, idok...*

Sözlük [*Glossary*] bölümü (s.251-305) 1149 madde başını içermektedir. Bunlardan 845'i isim, 304'ü fiildir. Her ne kadar bu bölümün adı sözlük olsa da, maddeler gramatikal dizin şeklinde hazırlanmıştır. İsim ve fiil çekim eklerinin yanısıra deyimler, ikilemeler, kelime grupları, kalıp sözler veya tekrarlanan birlikte kullanımlar anlam verilmeksizin madde başı altında gösterilmiştir. Gerekli yerlerde kelimelerin Çince karakterlerle yazımı ve alıntı kelime ise, alıntılanan (*Soğdça, Sanskritçe, Toharca vb.*) dildeki biçimi de sözlükte yer almıştır. Metinde geçen kelimeler ilgili metni karşılayan harf (A, B, C vb.) ve metindeki satır numaralarına göre sözlüğe işlenmiş; ayrıca metin tamiriyle tamamlanan cümlelerdeki kelimelerde sözlükte kendine yer bulmuştur: *tükäti B514 vb.* Sözlük bölümüyle ilgili olarak dalgınlığa bağlı hatalar olarak kabul edilebilecek iki nokta vardır. Bunlardan ilk olarak 258. sayfada ärkäçlän- madde başında geçen ö.-mäki ifadesi ä.-mäki şeklinde düzeltilmeli, ikinci olarak da *kol-* madde başında geçen *kolu* ifadesi de, sisteme uygun olarak *k.-u* şeklinde yazılmalıdır.

Kısaltmalar [*Abbreviations*] bölümü 4 kısma ayrılmıştır. İlk olarak, metinde kullanılan işaretler /, {, [gibi işaretlerin ne için kullanıldığına temas edilmiş; sonra *etc., cf., v.* gibi genel kısaltmalara geçilmiş; daha sonra dil adlarının (*Chin., Mong., Sogd. vb.*) ve dilbilimi terimlerinin (*abl., gen. vb.*) kısaltmaları gösterilmiş; en son da kaynakçada da yer alan eser kısaltmaları verilmiştir.

Kaynakça [*Bibliography*] bölümü çalışma hakkında ilave bilgiler vermektedir. Kaynakların kronolojik dağılımına bakıldığında toplamda yararlanılan 117 kaynağın 99'unun 1970 sonrası yayınlandığı, bunun da 37'sinin 2000'li yıllarda neşredildiği görülmektedir. Güncel kaynakların takip edildiği anlaşılan kaynak listesiyle ilgili bir not olarak iletmek gerekirse, 8. sayfadaki 1 numaralı dipnotta anılan *Sertkaya and Kudara 1987* ile 28. sayfada 18 numaralı dipnotta geçen *Hirakawa 920b* atıflarına kaynakçada rastlanmadığını belirtmek gerekir.

Eserin sonunda bulunan ve tıpkıbasımların yer aldığı levhalar [*Plates*] bölümünde ise 23 levhaya ait 88 metin parçasına yer verilmiştir.

Neticede Abdurishid Yakup'u, hem BTT serisine yeni bir halka eklediği, hem de uyguristik alanına önemli bir katkıda bulunduğu için tebrik ediyor, bilhassa metin neşri çalışmalarının devamını diliyoruz.